

ДОПОВІДЬ Д-РА ТОМАСА ПРИМАКА В НТШ

Д-р Томас Примака виголосив доповідь в НТШ на тему “Ярослав Рудницький і Королівська комісія про двомовність і двокультурність”. Голова НТШ д-р Дарія Даревич привітала присутніх, а також доповідача із завершенням його найновішого дослідження про професора Ярослава Рудницького і його роль у становленні багатокультурності у Канаді. Д-р Примака отримав минулого року стипендію НТШ на дослідження і написання статті про Я. Рудницького, і ми маємо нагоду почути про результат англійською мовою. Д-р Даревич подякувала пані Христі Колос і фундації Будучність. Вона попросила до представлення доповідача професора-емерита Юрія Даревича - фізика, знавця історії, котрий був студентом професора Я. Рудницького у Вінніпегу.

Д-р Ю. Даревич сказав, що йому дуже приємно представляти д-ра Примака, бо він прочитав декілька його книжок, які зробили на нього велике враження. Д-р Примака - історик, дослідник у Торонтському університеті, де він отримав докторат у 1984 році. Він є автором книг: “Михайло Грушевський: політика національної культури” (1987) - перше ґрунтовне дослідження про Грушевського англійською мовою; “Кленовий лист і тризуб: українці-канадці у другій світовій війні” (1988); “Микола Костомаров: біографія” (1996). Д-р Примака - особливий канадський історик. У центрі його наукових інтересів - українська діаспора у Північній Америці, її інтелектуальна еліта й осередки інтелектуальної праці. Д-р Примака народився у 1948 році у Вінніпезі. Вивчав історію в університетах Манітоби і Торонта. Д-р Даревич сказав, що мав приємність знати особисто професора Я. Рудницького і вважає, що його причетність до концепції багатокультурності дуже важлива. Він був членом комісії двомовності і двокультурності у липні 1963 року, а також був причетним до проголошення багатокультурності Канади прем'єр-міністром П. Е. Трюдо у 1971 році.

Д-р Томас Примака сказав, що назвою його доповіді є “Королівська комісія і місія Рудницького: творення офіційної багатокультурності в Канаді від 1963 до 1971”. Канада має репутацію найбільш ліберальної країни у постіндустріальному світі. Концепція багатокультурності, якою славиться Канада, важлива не лише тому, що вона зародилася у цій країні, а й тому що є добре відомою її характерною рисою. Д-р Примака сказав, що його доповідь зосереджена на початкових стадіях упровадження багатокультурності і на особі Ярослава Рудницького - канадського громадянина українського походження. Я. Рудницький народився і виріс у Перемишлі - австрійській Галичині. Після падіння Австро-Угорської імперії Перемишль увійшов до складу Польщі. Українсько-польський конфлікт існував у місті, де Рудницький жив, і це мало великий вплив на формування його інтелекту і політичних поглядів. Він отримав освіту у 30-х роках у Львівському університеті, котрий на той час був значною мірою польським. Вивчав філологію, спеціалізувався в українських діалектах. Захист його докторської дисертації став визначною публічною подією - велика частина галицької інтелігенції була присутня. По завершенні студій Рудницький поїхав у Берлін працювати над українсько-німецьким словником разом з видатним лексикологом Брукнером, але той помер саме, коли Рудницький прибув до Берліну. Молодий дослідник співробітничав із Зеноном Кузелею; друга світова війна перервала його роботу. Як польський громадянин Рудницький був заарештований і провів певний час у німецькій тюрмі. Колеги посприяли його звільненню. Рудницький переїхав до Праги продовжувати роботу над словником. Там ще існували українські наукові інституції, і Рудницький у них працював. У Празі він одружився з Мариною Антонович, дочкою Дмитра Антоновича - центральної фігури українського культурного життя Чехо-Словаччини. У 1943 році словник Рудницького був опублікований. Тоді ж він надрукував кишеньковий українсько-німецький словник, який витримав кілька перевидавань. Переїхавши до Німеччини, викладав в університетах, у тому числі в Українському Вільному, котрий переїхав з Праги до Мюнхену. Рудницький спілкувався з канадським шкільним учителем з Альберти Олександром Григоровичем, котрий допоміг йому з канадською візою, а також із роботою - в бібліотеці УНО. У 1949 році Рудницький переїхав до Вінніпегу. На той час українські бізнесмени намагалися заснувати в університетах

Альберти і Манітоби департаменти славістичних студій. Рудницький залишився у Вінніпезі і викладав в університеті до пенсії у 1977-му році.

На час приїзду Рудницького до Канади українці мали історію в ній три чверті століття. Українська громада була найчисленнішою і найвпливовішою. Олександр Григорович був представником піонерської хвилі. Друга і третя хвилі еміграції були більш політично заангажованими. Рудницький знайшов спільну мову з усіма хвилями. Він дописував до всіх газет, крім прокомуністичних. Читав курси української, польської і російської мов та літератур, сам готував матеріали для них. Рудницький виявив глибоку увагу до культури українських піонерів на відміну від повоєнних інтелектуалів, які оселилися у США. У перші роки найголовнішим колегою й однодумцем Рудницького у департаменті славістики був Пол Юзик - нащадок першої хвилі емігрантів, історик, чия кар'єра була і подібною до кар'єри Рудницького, і відрізнялася від неї.

Тим часом у 60-х роках національна напруга у країні зростала. Вона базувалася на конфлікті між англійцями і французами, що простежувався до початку XVIII століття. Французькі націоналісти мали за мету незалежний Квебек. Багато Квебекців були стурбовані становищем французької мови і сподівалися, що незалежний Квебек зможе краще захистити мову і культуру. Консервативний уряд не був популярний у Квебеку, національна криза поглиблювалася. У 1963-му році ліберали прийшли до влади. Деякі відомі квебекці, і зокрема редактор "Les Devoirs", виступили з пропозицією сформувати Королівську Комісію двомовності і двокультурності. Вона була покликана проаналізувати ситуацію у країні і запропонувати вихід з національної кризи. Кілька місяців перед тим Томмі Даглас, шотландський емігрант, запропонував можливих членів Комісії, серед яких були канадці англійського і французького походження, але жодного представника інших національних груп. Даглас твердив, що Канада була заснована двома великими культурами. Його увага до французів була очевидною, але його скритикували у пресі, особливо у вінніпезькому "Українському голосі" за ігнорування великої частини населення Канади, яке не було ні англійського, ні французького походження. В публікації було вказано, що Даглас повинен був знати краще, про що говорить, бо походить із Саскачевану, де так звані етнічні групи становлять половину населення і хочуть бути почутими. Уряд повинен підтримувати не лише англійців і французів, але й інші культури. Пірсон не хотів повторити помилку Дагласа, і Комісія отримала інструкції рекомендувати, що конфедерація має бути заснована на рівноправному партнерстві двох основоположних груп - англійської і французької з урахуванням внеску інших етносів; міри мають бути прийняті для збереження цього внеску. "Український голос" рішуче заперечив термін "двокультурність". Ця впливова газета була багато років прихильна до ліберальної партії Канади і виступила від імені двадцяти семи процентів населення Канади, котре не було ні англійцями, ні французами. У 1963-му році українці були найчисельнішими серед слов'янських груп. У той же час Іван Тесля писав у консервативному "Новому шляху" про асиміляцію, особливо мовну. Цю проблему треба було вирішувати невідкладно. У преріях українці становили більшість населення, були добре організовані і хотіли мати слово у дискусії, як має бути розв'язана національна криза.

На час тих дебатів Рудницький був багаторічним головою славістичного департаменту Манітобського університету. На додачу до численних наукових досліджень, викладацької роботи він почав робити внесок у публічні дебати в Канаді, зокрема, в галузі соціолінгвістичній. Чотирнадцятого липня 1963-го року Рудницький виступив на лінгвістичній конференції у Квебеку і сказав, що Канада не є двомовною, але багатомовною країною. Він відкинув думку про те, що суперечка точиться між двома-трьома мовами; насправді мовна ситуація у Канаді є набагато складнішою. В результаті його виступу Королівській Комісії рекомендували дослідити тези, висловлені Рудницьким. Ця конференція мала великий вплив на зміни в академічному середовищі. Прем'єр-міністр Канади особисто потелефонував Рудницькому і запросив його до участі у Королівській Комісії. Рудницький негайно погодився. Він був одним з двох членів із Західної Канади і єдиним мовознавцем. Тільки він у Комісії вивчав мови інші, ніж англійська і французька, тому не дивно, що він висловлювався на їхній захист найпереконливіше. Рудницький суттєво вплинув на громадську думку Канади. До складу Комісії увійшло десятеро осіб - усі визначні

канадці. Рудницький володів багатьма мовами, здобув класичну освіту в Європі, знав латину, якою щедро пересипав свої тексти. Він ознайомив членів Комісії з етнічною розмаїтістю Західної Канади. Рудницький багато подорожував, жив і студіював у багатьох країнах Європи; навіть опублікував книгу “З подорожей навколо півсвіту”. Як тільки він став членом Комісії, відразу поїхав до Швейцарії, Бельгії, північної Італії вивчати їхній лінгвістичний досвід і доповів Комісії про свої знахідки. Королівська Комісія прийшла до висновку, що хоч у Канаді багато мов є неофіційними, але всі вони повинні бути поважані і збережені. Кілька місяців пізніше колега Рудницького Пол Юзик був призначений до Сенату. Він виступив із промовою, у якій поєднав права людини з багатокультурністю. Це був важливий крок в утвердженні багатокультурності у Канаді. Упродовж років Юзик багато разів повертався до цієї теми. Королівська Комісія отримала документи від багатьох етнічних груп. Українці нагадали урядові, що на заході Канади вони були єдиними піонерами. Двокультурність підтримували прокомуністичні групи. Рудницький цікавився передусім мовним аспектом і надавав йому академічного, а не політичного тону. Для нього мова була ключем до культури.

Останні роки роботи Комісії були вирішальними для Канади і її меншин. На цей час припадає Ехро-67 у Монреалі, американські ігри у Вінніпегу, промова Шарля де Голля у Квебеку, переорієнтація уряду Трюдо у зовнішній політиці - відкритість до Куби, Китаю, СРСР. Перша книга рекомендацій Королівської Комісії була опублікована наприкінці 60-х років. Англійська і французька мови мали вживатися в усіх урядових установах і в комерції. Рудницький вважав, що кожна мова заслуговує на конституційний захист і навіть написав лист до прем'єр-міністра. Уряд запроваджував рекомендації Комісії дуже повільно. Тим часом новий прем'єр-міністр П. Трюдо й українці зіткнулися у диспуті стосовно зовнішньої політики, котру Трюдо мав намір провадити і незалежно від США, і дружньо з комуністичними режимами. У 1971 році він з дружиною відвідав СРСР, вважав свій візит історичним (і ним він був, але не так, як собі уявляв прем'єр-міністр). У Києві він заявив українцям, що багато їхніх земляків живуть у Канаді у такій самій безпеці, яка є в СРСР. Повернувшись до Канади, Трюдо був зустрінутий з обуренням. Його висловлювання про те, що Канада повинна брати приклад з Радянського Союзу в освоєнні Півночі, були гостро розкритиковані у “Globe and Mail”. Канадці-українці були обурені, що він ігнорував становище політичних в'язнів у СРСР. Українські активісти східної Канади наполягали, щоби Трюдо вибачився за свої висловлювання, а на заході нащадки іммігрантів іще наполегливіше домагалися багатокультурності.

Виступаючи в Парламенті, Трюдо прийняв усі рекомендації Королівської Комісії, сказавши, що хоч у Канаді є дві офіційні мови, але немає офіційної культури. Концепція багатокультурності найповніше відображає уявлення про свободу. Після цього Трюдо полетів у Вінніпег виступити на Конгресі Українців Канади. Делегатом з Торонта був Юрій Даревич. Трюдо високо оцінив внесок українських піонерів у розбудову держави і сказав, що Канада - багато культурна країна. І хоч не буде третьої офіційної мови, але мови решти національних меншин матимуть державну підтримку. Він згадав Вільяма Курилика, Джорджа Фіялу серед діячів, які збагатили культуру Канади. Рудницького попросили пояснити політику багатокультурності. Він сказав, що потреба у ній давно назріла й оцінив виступ Трюдо позитивно, однак не схвалив білінгвізм і сказав, що мовні права решти канадців мають бути відображені у Конституції.

З того часу багатокультурність зробила значний прогрес, але відмова уряду у наданні національним мовам регіональних прав, як того хотів Рудницький, негативно позначилася на їхньому розвитку. Нові іммігранти прибули до Канади, привезли свої мови і культури, роблять свій унікальний внесок у її розбудову.

Галина Костюк

